# BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA NEYROPEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA O‘QUVCHILARNING BILISH FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

**Sabdenova Kamila Janibekovna**

Alfraganus universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti

Boshlang’ich ta’lim yo’nalishi

4- kurs talabasi

E – mail: kamilasabdenova14@icloud.com

**Annotatsiya**

Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida neyropedagogik yondashuv asosida o‘quvchilarning bilish faolligini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning diqqat, xotira, tafakkur, idrok va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish yo‘llari ko‘rib chiqilgan. Maqolada neyropedagogik yondashuvning mazmuni, ta’lim jarayonida qo‘llash imkoniyatlari hamda o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiluvchi metodlar haqida fikr yuritilgan. Shu bilan birga, o‘qituvchining darsni bolaning tabiiy rivojlanish xususiyatlariga mos tashkil etishi muhimligi asoslab berilgan.

**Kalit so‘zlar:** neyropedagogika, boshlang‘ich ta’lim, bilish faolligi, diqqat, xotira, tafakkur, kognitiv rivojlanish, interfaol metodlar, individual yondashuv, o‘quv motivatsiyasi.

**Abstract**

This article discusses the development of students' cognitive activity in primary education through a neuropedagogical approach. It examines ways to develop attention, memory, thinking, perception and independent thinking skills by considering the age-related and individual characteristics of primary school pupils. The article explains the concept of the neuropedagogical approach, its application in the educational process and methods that help increase students' interest in learning. It also emphasizes the importance of organizing lessons in accordance with children's natural developmental characteristics.

**Keywords:** neuropedagogy, primary education, cognitive activity, attention, memory, thinking, cognitive development, interactive methods, individual approach, learning motivation.

**Kirish**

Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘quvchilarga faqat bilim berish emas, balki ularni mustaqil fikrlaydigan, izlanadigan, o‘z fikrini erkin ifodalay oladigan shaxs sifatida tarbiyalash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim davri bolaning keyingi o‘qish faoliyati uchun asos yaratadigan muhim bosqichdir. Chunki aynan shu davrda o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan munosabati, qiziqishi, fikrlash usullari va o‘rganish ko‘nikmalari shakllana boshlaydi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining barchasi bir xil tezlikda o‘rganmaydi. Ayrim bolalar eshitish orqali, boshqalari ko‘rish, amaliy bajarish yoki o‘yin jarayonida bilimlarni yaxshiroq o‘zlashtiradi. Shuning uchun ham dars jarayonini tashkil etishda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik holati va bilish imkoniyatlarini hisobga olish zarur.

Shu nuqtayi nazardan, neyropedagogik yondashuv boshlang‘ich ta’limda alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv inson miyasining o‘rganish, eslab qolish, axborotni qayta ishlash va fikrlash jarayonlari haqidagi ilmiy ma’lumotlarni pedagogik faoliyat bilan bog‘lashga xizmat qiladi.

Menimcha, bugungi o‘qituvchi bolaning faqat nimani bilishini emas, balki qanday o‘rganishini ham tushunishi kerak. Chunki bolaga uning imkoniyatlariga mos sharoit yaratilsa, u darsda faolroq qatnashadi, savollar beradi va yangi bilimlarni o‘zlashtirishga ko‘proq intiladi.

**Neyropedagogik yondashuvning mazmuni va pedagogik ahamiyati**

Neyropedagogika – ta’lim va tarbiya jarayonini inson miyasining rivojlanishi, faoliyati hamda psixologik xususiyatlari bilan bog‘liq holda tashkil etishga yo‘naltirilgan yondashuvdir. U pedagogika, psixologiya, neyropsixologiya va kognitiv fanlarning ayrim ilmiy xulosalariga tayanadi.

Neyropedagogik yondashuvning asosiy maqsadi o‘quvchining tabiiy o‘rganish imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta’lim samaradorligini oshirishdan iborat. Bunda bolaning diqqati, xotirasi, hissiy holati, qiziqishi va individual rivojlanish darajasi muhim o‘rin tutadi.

Amerikalik olim David A. Sousa o‘zining “How the Brain Learns” asarida inson miyasining bilimlarni qabul qilishi, saqlashi va qayta tiklashi bilan bog‘liq jarayonlarni yoritgan. Uning qarashlaridan kelib chiqib aytish mumkinki, ta’lim jarayonida ma’lumotni turli usullarda taqdim etish va o‘quvchining faol ishtirokini ta’minlash bilimlarning o‘zlashtirilishiga yordam beradi.

Stanislas Dehaene ham o‘rganish jarayonida diqqat, faol ishtirok, xatolardan xulosa chiqarish va takrorlashning ahamiyatiga e’tibor qaratadi.

O‘zbekistonlik tadqiqotchilar Yusupov D.F. va Xakimov Z.A. ham ta’lim jarayonida neyropedagogik yondashuvning ahamiyatini yoritib, o‘quvchilarning individual va psixokognitiv xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ta’kidlaydilar.

Ushbu ilmiy qarashlarni umumlashtirib, neyropedagogik yondashuvning boshlang‘ich ta’limdagi quyidagi muhim jihatlarini ajratib ko‘rsatish mumkin:

-o‘quvchining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish;

-diqqatni jamlashga yordam beradigan mashqlardan foydalanish;

-bilimlarni takrorlash va amaliy faoliyat orqali mustahkamlash;

-ko‘rish, eshitish va harakat bilan bog‘liq faoliyatlarni uyg‘unlashtirish;

-ijobiy hissiy muhit yaratish;

o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va izlanishiga imkon berish.

Shuni ham ta’kidlash kerakki, neyropedagogik yondashuv har bir bolani qat’iy ravishda ma’lum bir o‘rganish turiga ajratishni anglatmaydi. Aksincha, darsda turli usullardan foydalanib, barcha o‘quvchilar uchun qulay o‘quv muhitini yaratishni nazarda tutadi.

**Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilish faolligini rivojlantirish xususiyatlari**

Bilish faolligi – o‘quvchining bilim olishga qiziqishi, yangi ma’lumotlarni o‘rganishga intilishi, savollar berishi, fikrlashi va mustaqil xulosa chiqarishga bo‘lgan harakatidir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bilish faolligi, avvalo, qiziqish orqali namoyon bo‘ladi. Bola o‘zi uchun qiziqarli bo‘lgan topshiriqni bajarishga intiladi, o‘yinlarda faol qatnashadi va yangiliklarni bilishga harakat qiladi. Shu sababli darsni faqat tushuntirish va yozdirish asosida tashkil etish har doim ham kutilgan natijani bermaydi.

Bilish faolligining rivojlanishida quyidagi jarayonlar muhim ahamiyatga ega:

**1. Diqqat.** Diqqat bolaning dars davomida ma’lumotni qabul qilishi va topshiriqqa e’tibor qaratishiga yordam beradi. Shu sababli darsda qisqa, qiziqarli va almashinib turadigan mashqlardan foydalanish foydali.

**2. Xotira.** Xotira yangi bilimlarni eslab qolish va kerakli vaqtda qayta tiklash imkonini beradi. Rasmlar, hikoyalar, takrorlash va amaliy mashqlar xotirani faollashtirishga xizmat qiladi.

**3. Tafakkur.** Tafakkur yordamida o‘quvchi muammolarni tahlil qiladi, taqqoslaydi va xulosa chiqaradi. Muammoli savollar va mantiqiy topshiriqlar bu jarayonni rivojlantiradi.

**4. Idrok.** Idrok orqali bola atrofdagi predmet va hodisalarni anglaydi. Ko‘rgazmali vositalar, rasmlar, modellar va tajribalar idrok jarayonini boyitadi.

**5. Tasavvur.** Tasavvur o‘quvchining ijodiy fikrlashi va yangi g‘oyalarni yaratishiga yordam beradi. Ertak tuzish, rasm chizish va hikoyani davom ettirish kabi mashqlar bunga misol bo‘ladi.

Menimcha, o‘quvchining bilish faolligini rivojlantirishda eng muhim jihat uni tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki bilimni izlab topuvchi ishtirokchiga aylantirishdir. Masalan, o‘qituvchi mavzuni to‘liq tushuntirib berishdan oldin o‘quvchilarga muammoli savol bersa, ular javobni topish uchun o‘ylashga, kuzatishga va o‘z fikrlarini bildirishga harakat qiladi.

**Neyropedagogik yondashuv asosida bilish faolligini rivojlantirish metodikasi**

Boshlang‘ich ta’limda neyropedagogik yondashuvni amalga oshirish uchun dars jarayonini maqsadli va bosqichma-bosqich tashkil etish maqsadga muvofiq.

Men ushbu yo‘nalishda quyidagi metodik bosqichlarni taklif qilaman.

**1. O‘quvchilarning individual xususiyatlarini o‘rganish**

Dastlab o‘qituvchi o‘quvchilarning darsdagi faolligi, qiziqishi, topshiriqlarni bajarish tezligi va bilimlarni o‘zlashtirish holatini kuzatishi lozim.

Buning uchun:

-savol-javoblar tashkil etish;

-kichik topshiriqlar berish;

-kuzatish va suhbatlardan foydalanish;

-o‘quvchilarning mustaqil ishlash jarayonini tahlil qilish mumkin.

Bu bosqich o‘qituvchiga qaysi o‘quvchiga qanday yordam kerakligini aniqlash imkonini beradi.

**2. Darsda ijobiy hissiy muhit yaratish**

Bolaning ruhiy holati uning bilim olish jarayoniga ta’sir qiladi. O‘quvchi o‘zini erkin his qilganida savol berishdan, xato qilishdan va fikr bildirishdan qo‘rqmaydi.

Shuning uchun o‘qituvchi:

-o‘quvchilarni rag‘batlantirishi;

-xatolarni o‘rganishning tabiiy qismi sifatida qabul qilishi;

-o‘zaro hurmat muhitini yaratishi;

-har bir bolaning fikrini tinglashi kerak.

Menimcha, o‘quvchini doimiy tanqid qilish uning darsga bo‘lgan qiziqishini pasaytirishi mumkin. Aksincha, kichik yutuqlarini ham e’tirof etish bolada o‘ziga ishonchni shakllantiradi.

**3. Ko‘p usulli o‘qitishni tashkil etish**

Yangi mavzuni tushuntirishda faqat og‘zaki bayon bilan cheklanmaslik kerak. Rasmlar, jadvallar, rangli kartochkalar, predmetlar va amaliy mashqlardan foydalanish darsni qiziqarli qiladi.

Masalan, matematika darsida sonlarni o‘rgatishda faqat raqamlarni yozdirish emas, balki turli predmetlarni sanash, guruhlash va taqqoslash topshiriqlarini berish mumkin.

Ona tili darsida esa yangi so‘zlarni rasmlar bilan bog‘lash, gap tuzish va hikoya yaratish mashqlaridan foydalanish yaxshi natija beradi.

**4. Harakatli va qisqa aqliy mashqlarni qo‘llash**

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uzoq vaqt davomida bir xil faoliyat bilan shug‘ullanishda qiynalishi mumkin. Shu sababli dars jarayonida qisqa harakatli mashqlar, dam olish daqiqalari va diqqatni jamlashga qaratilgan topshiriqlarni tashkil etish maqsadga muvofiq.

Masalan:

-barmoqlar yordamida sanash;

-chap va o‘ng qo‘l harakatlarini uyg‘unlashtirish;

-shakllarni tez topish;

-ranglarni farqlash;

-berilgan so‘zlar orasidan keraklisini ajratish.

Bunday mashqlar dars faoliyatini o‘zgartirish va o‘quvchilarni qayta faollashtirish uchun xizmat qiladi.

**5. Mustaqil fikrlashga yo‘naltirilgan topshiriqlar berish**

O‘quvchining bilish faolligini oshirishda muammoli vaziyatlar yaratish muhim hisoblanadi.

Masalan, o‘qituvchi quyidagi savollarni berishi mumkin:

-Nima uchun bunday deb o‘ylaysan?

-Agar bu hodisa boshqacha bo‘lsa, nima yuz beradi?

-Bu masalani yana qanday usulda yechish mumkin?

-Seningcha, qaysi javob to‘g‘ri va nima uchun?

Bunday savollar o‘quvchini shunchaki javob aytishga emas, balki fikrlashga va o‘z qarashini asoslashga undaydi.

**Dars jarayonida qo‘llash mumkin bo‘lgan neyropedagogik metodlar**

Quyidagi metodlar boshlang‘ich sinf darslarida bilish faolligini rivojlantirishga yordam beradi.

**“Nimani eslab qolding?” metodi.**

O‘qituvchi o‘quvchilarga bir nechta rasm yoki predmetni ko‘rsatadi. Bir oz vaqt o‘tgach, ularni yopib, o‘quvchilardan ko‘rgan narsalarini eslab aytishlarini so‘raydi.

Bu metod diqqat va xotirani rivojlantirishga qaratilgan.

**“Ortiqchasini top” metodi.**

O‘quvchilarga bir nechta so‘z, rasm yoki shakl ko‘rsatiladi. Ular orasidan mazmuniga mos kelmaydiganini topish va sababini tushuntirish so‘raladi.

Bu metod taqqoslash, tahlil qilish va mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi.

**“Birgalikda o‘yla” metodi.**

O‘qituvchi muammoli savol beradi. O‘quvchilar avval mustaqil o‘ylaydi, keyin juftlikda fikr almashadi va umumiy javobni sinfga taqdim etadi.

Bu metod mustaqil fikrlash, muloqot va o‘z fikrini ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

**“Ranglar orqali eslab qol” metodi.**

Yangi mavzuga oid tushunchalar turli rangdagi kartochkalarga yoziladi. O‘quvchilar ularni mazmuniga qarab guruhlarga ajratadi va izohlaydi.

Bu metod ma’lumotlarni tartibga solish va eslab qolishga yordam beradi.

**“Hikoyani davom ettir” metodi.**

O‘qituvchi hikoyaning boshlanish qismini aytadi. O‘quvchilar esa uni o‘z tasavvurlari asosida davom ettiradilar.

Bu metod ijodiy fikrlash, nutq va tasavvurni rivojlantirishga xizmat qiladi.

**Neyropedagogik yondashuvni darsga tatbiq etish namunasi**

Masalan, 2-sinf matematika darsida “Ikki xonali sonlarni qo‘shish” mavzusini o‘rgatishda quyidagi ketma-ketlikdan foydalanish mumkin.

**Birinchi bosqich – qiziqtirish.** O‘qituvchi o‘quvchilarga turli rangdagi 24 ta va 13 ta predmet tasvirlangan rasmlarni ko‘rsatadi. Ulardan jami nechta predmet borligini aniqlash so‘raladi.

**Ikkinchi bosqich – kuzatish.** O‘quvchilar predmetlarni sanaydilar, guruhlarga ajratadilar va sonlarni taqqoslaydilar.

**Uchinchi bosqich – mustaqil fikrlash.** O‘qituvchi: “24 ga 13 ni qo‘shishni qanday usullar bilan bajarish mumkin?” degan savolni beradi.

**To‘rtinchi bosqich – amaliy bajarish.** O‘quvchilar misollarni rangli kartochkalar, sonlar va ko‘rgazmali vositalar yordamida yechadilar.

**Beshinchi bosqich – mustahkamlash.** O‘quvchilarga mustaqil misollar beriladi va ularning yechimlari muhokama qilinadi.

**Oltinchi bosqich – baholash va refleksiya.** O‘quvchilar bugun nimalarni o‘rganganini, qaysi topshiriq ularga qiziqarli bo‘lganini aytadilar.

Ushbu dars namunasi orqali o‘quvchilar faqat matematik amalni bajarib qolmay, balki kuzatish, eslab qolish, fikrlash, taqqoslash va xulosa chiqarish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

**Neyropedagogik yondashuvni qo‘llashda o‘qituvchining o‘rni**

Neyropedagogik yondashuvni samarali tashkil etishda o‘qituvchining bilim va mahorati muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi bolalarning individual farqlarini tushunishi, darsni qiziqarli tashkil qilishi va har bir o‘quvchining imkoniyatlarini rivojlantirishga intilishi kerak.

Bunda o‘qituvchidan quyidagi vazifalarni bajarish talab etiladi:

1. har bir o‘quvchining bilim olish jarayonini kuzatish;
2. topshiriqlarni o‘quvchilarning yosh imkoniyatlariga moslashtirish;
3. darsda turli metod va vositalardan foydalanish;
4. o‘quvchilarning mustaqil izlanishiga sharoit yaratish;
5. bilimlarni takrorlash va mustahkamlashni to‘g‘ri tashkil etish;
6. o‘quvchilarning yutuqlarini rag‘batlantirish.

Menimcha, yaxshi o‘qituvchi barcha bolalardan bir xil natijani kutmasligi kerak. Chunki har bir bolaning rivojlanish sur’ati va bilimni o‘zlashtirish imkoniyati turlicha.

Muhimi, o‘quvchining kechagi natijasi bilan bugungi natijasi o‘rtasidagi ijobiy o‘zgarishni ko‘ra bilishdir.

**Xulosa**

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda neyropedagogik yondashuvdan foydalanish o‘quvchilarning bilish faolligini rivojlantirish uchun muhim pedagogik imkoniyatlarga ega. Ushbu yondashuv orqali ta’lim jarayonida bolaning diqqat, xotira, tafakkur, idrok va hissiy xususiyatlarini hisobga olish imkoniyati kengayadi.

Maqolada keltirilgan fikr va metodlardan kelib chiqib, shuni aytish mumkinki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish uchun darslarni faqat nazariy ma’lumot berish bilan cheklab qo‘ymaslik kerak. Darslarda amaliy mashqlar, didaktik o‘yinlar, muammoli savollar, ko‘rgazmali vositalar va mustaqil fikrlashga yo‘naltirilgan topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Shaxsiy fikrimcha, neyropedagogik yondashuvning eng muhim jihati – har bir bolaning imkoniyatini ko‘ra bilish va uning rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratishdir. O‘quvchi darsda o‘zini erkin his qilsa, fikri tinglansa va bajargan ishi qadrlansa, uning bilim olishga bo‘lgan intilishi ortadi. Shuning uchun boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi nafaqat bilim beruvchi, balki bolaning qiziqishi va qobiliyatini kashf etuvchi yo‘lboshchi bo‘lishi kerak.

Menimcha, kelajakda boshlang‘ich ta’lim jarayonida neyropedagogik yondashuvni yanada kengroq qo‘llash, o‘qituvchilarning bu boradagi bilimlarini oshirish va amaliy metodik tavsiyalarni ishlab chiqish ta’lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Yusupov D. F., Xakimov Z. A. O‘zbekiston va xorijiy davlatlarda ta’lim jarayonida neyropedagogik yondashuvdan foydalanish // Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar. – 2025.

2. Jumayeva M. Neyropedagogik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv-bilish faoliyatini shakllantirish // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. – 2025. – 3-jild, 5-son.

3. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978.

4. Sousa D. A. How the Brain Learns. – 5th ed. – Corwin, 2017.

5. Dehaene S. How We Learn: Why Brains Learn Better Than Any Machine... for Now. – Viking, 2020.

6. Immordino-Yang M. H. Emotions, Learning, and the Brain: Exploring the Educational Implications of Affective Neuroscience. – W. W. Norton & Company, 2016.

7. Diamond A. Executive Functions // Annual Review of Psychology. – 2013. – Vol. 64. – P. 135–168.

8. Tokuhama-Espinosa T. Mind, Brain, and Education Science: A Comprehensive Guide to the New Brain-Based Teaching. – W. W. Norton & Company, 2011.